

ՀԱՅ-ԱՐԱՔԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒԱԿԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԻՑ

ՄՈՀԱՄՄԱԴ ՄԱԼԵՔ ՄՈՀԱՄՄԱԴԻ

m.malekmohammadi@fgn.ui.ac.ir

ՄՈՒՏՔ

Հայ-արաքական լեզուական առնչությունների վաղ շրջանը, ըստ որոշ վարկածների սկիզբ է առել Ք.ա. Դ.-Գ.դդ. ընթացքում, երբ արաքական ցեղերը բնակություն էին հաստատել Միջագետքում, պատմական Հայաստանի հարավում շփուելով հայ բնակչության հետ: Հայ-արաքական լեզուամշակութային շփումները դարերի ընթացքում աելի են խորանում, յատկապես Կիլիկեան Հայաստանի պաշտոնական լեզուի՝ միջին հայերենի ժամանակաշրջանում, երբ սկիզբ է առնում գիտության եւ արուեստի հայկական վերածնունդը:

Սոյն յօդուածում, անդրադարձ է կատարուել հայ-արաքական լեզուական յարաբերությունների պատմական վաղ եւ ուշ շրջանաբաժանումների քննարկմանը: Քննարկուել է Ներսէս Մկրտչեանի (1928-2016) ուսումնասիրությունների նորոյթը հայ-արաքական լեզուական առնչությունների ասպարէզում: Նրա ստուգաբանական պարզաբանումները տպաւորիչ եւ տրամաբանական վերլուծություններով նոր մարտահրաւէր էին հայ լեզուաբանութեան մեծեր Հայնրիխ Հիւբշմանի, Հրաչեայ Աճառեանի եւ այլ հեղինակատր մասնագէտների որոշ եզրայանգումների դէմ, որոնց համաձայն արաքների հետ հայերի առաջին շփումները տեղի են ունեցել միայն Է. դարից սկսեալ, իսկ արաքական փոխառությունները հայերէնում կատարուել են Է. դարից յետոյ:

Հիմք ընդունելով թեմային վերաբերող ուսումնասիրությունները, ստուգաբանական մօտեցումներով վերանայուել են միջին հայերէնի արաքական ծագմամբ մի շարք բառեր:

ՆԱԽԱԲԱՆ

Հաշուի առնելով Հայկազեան համալսարանի նախաձեռնութիւնը՝ հայ-արաքական փոխառությունների թեմային նուիրուած 2022ին գիտաժողովը¹, ինչպէս եւ *Հայկազեան հայագիտական հանդէսի* (<<<) երկարամեայ աանդը հայագիտութեան եւ հայերէնագիտութեան բնագաառններում որպէս տուեալ տարաձաշրջանի գիտական միակ պարբերականը, ձեռնամուխ եղանք <<<ում անդրադառնալու հայ-արաքական յարաբերութիւն-

¹ Գիտաժողովը կազմակերպուել էր համալսարանի Հայկական սփիւռքի ուսումնասիրություններու կեդրոնի կողմից: Այն տեղի ունեցաւ 6 եւ 7 Դեկտեմբեր 2022ին, Հայկազեան համալսարանում:

ների ամենաէական թեմային՝ լեզուական առնչություններին², մանաանդոր հայ-արաբական փոխարաբերությունների ոլորտում արձանագրուած լեզուական առնչությունները մշտապէս ականատոր լեզուաբանների ուշադրութեան կենտրոնում են եղել, երբեմն էլ նոր մարտահրաւերների, վիճելի կարծիքների, եզրայանգումների տեղիք են տուել:

Հայ-արաբական լեզուական առնչությունները անբաժանելի մաս են կազմում հայ ընդհանուր լեզուաբանութեան, հայերէնագիտութեան եւ մասնատրապէս միջինհայերէնեան շրջանի աղբիւրագիտութեան ուսումնասիրություններին: Հայ-սեմական լեզուական շփումները, հայերէնի աքքադական եւ ասորաարաբական փոխառությունների հարցը քննարկել են հայ եւ այլազգի մասնագէտներ մասնատրապէս՝ Հիւբշմանը, Եոզէֆ Կարստը, Նիկողայոս Ադոնցը, Բագրատ Խալաբեանցը, Յովհաննէս Սազգեանը, Աճառեանը, Գրիգոր Ղափանցեանը, Գէորգ Զահուկեանը, Յակոբ Մոմճեանը, Ռաֆիկ Ղազարեանը եւ Մկրտչեանը³:

² ՀՀՀի էջերում հրատարակուած «Ստուգաբանությունների քննարկում. Նորայայտ բառեր վաղաշխարհաբարեան աղբիւրներում (16-18րդ դդ.) բառարանի» յօդուածում մասնակիօրէն անդրադարձել ենք նաեւ հայ-արաբական լեզուական առնչություններին (41:2021, էջ 479-98):

³ Heinrich Hübschmann, *Die semitischen Lehnwörter im Altarmenischen*, «ZDMG» 46: 1892, էջ 226-68. նաեւ՝ J. Karst 1901, *Historische Grammatik des Kilikisch-Armenischen*, Strassburg: Verlag von Karl Trübner. Photomechanischer Nachdruck 1970, Berlin, Walter de Gruyter & Co.. նաեւ նոյնի՝ *Geschichte der Armenischen Philologie in ...*, Heidelberg, Winter, XII, 1930. նաեւ՝ Н. Мкртчян *Семитские языки и армянский* (Ներսէս Մկրտչեան, Սեմական լեզուները եւ հայերէնը) «Դրագարկ», Երեւան, 2004. նաեւ նոյնի՝ *Ակնարկներ միջին գրական հայերէնի պատմութեան, հյր. Ա.* Աճառեանի անուան լեզուի ինստիտուտ, Երեւան, 1972. *հյր. Բ.* ԵՊՀ հրատ., Երեւան. 1975. նաեւ՝ «Արաբերէն փոխառություններ հայերէնում», *Լրաբեր հասարակական գիտությունների*, 10:1987, էջ 54-60. նաեւ՝ «Արաբերէն փոխառություններ հայերէնում (նախքան արաբների արշաւանքը Հայաստան)», *Լրաբեր*, 2:1984, էջ 72-82. նաեւ՝ «Արաբերէն փոխառություններ հայերէնում (նախքան արաբների արշաւանքը Հայաստան)», *Լրաբեր*, 3:1980, էջ 49-64. նաեւ՝ Հ. Աճառեան, *Հայոց լեզուի պատմություն, հյր. II*, «Հայաստիւրաւ», Երեւան, 1951. նաեւ՝ Ա. Դարեան, «Ակնարկ հայ-արաբ մշակութային կապերուն վրայ»՝ *Էջեր գրականութեան եւ արուեստի*, Պէյրութ, 1972, էջ 40-71. նաեւ՝ Էսգէթ, «Սեմիտական բառեր հին հայերէնում», *Արարաւոր*, 2, է-Ը, Թ-Ժ: 1915. նաեւ՝ Հայրիկ Հիւբշման, *Հայագիտական ուսումնասիրություններ*, գերմ. թարգմ.՝ Մ. Ն. Յարութիւնեան, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 2004. նաեւ՝ Ռ. Ս. Ղազարեան, Հ. Մ. Աւետիսեան, *Միջին հայերէնի բառարան*, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 2009. նաեւ՝ Ս. Ղազարեան, *Միջին հայերէն, գիրք Ա*, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1960. նաեւ նոյնի՝ *Միջին գրական հայերէնի բառապաշարը*, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 2001. նաեւ՝ Յ. Մոմճեան, *Հայ լեզուն արաբ բերնի մէջ եւ փոխադարձաբար*, տպ. Մշակ, Պէյ-

ՀԱՅՈՑ ԼԵՂՈՒԻ ՀԻՆ ԵՒ ՄԻՋԻՆ ՇՐՋԱՆԵՐԸ ԸՍՏ
ԼԵՂՈՒԱԿԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ

Հայերէնը իր պատմական զարգացման ընթացքում շփուել է տարածաշրջանի մի շարք լեզուների հետ: Հայոց լեզուի հին եւ հնագոյն շրջանում «*քրիստոնէութիւնը եւ քրիստոնէական կրթութիւնը միջ գործօններ են եղել յունական եւ ասորական փոխառութիւնների համար, որոնց մեծ մասը Յրդ դարի վերջի (Հայաստանում քրիստոնէութեան ընդունումը) եւ Տրդ դարի սկզբի (Քաղկեդոնի ժողովի) միջեւ ընկած ժամանակահատուածում են մուտք գործել հայերէն, ուրեմն զգալիորէն աւելի ուշ՝ քան պարսկական փոխառութիւնները, որոնք գերազանցապէս արդէն պարթեւների ժամանակաշրջանում են ներթափանցել*»⁴: Սակայն պետք է նկատել, որ «*պարթեական ժամանակաշրջանի պարսկական մշակոյթը Հայաստանի վրայ աւելի մեծ ազդեցութիւն է ունեցել, քան սասանեան շրջանի քրիստոնէականը*»⁵: Այն ինչ բացատրում է հին հայերէնում իրանական փոխառութիւնների անհամեմատ մեծ քանակի առկայութեամբ:

Եթէ հայոց լեզուի հին եւ հնագոյն շրջանը համարուել է - առաւելապէս - հայ-իրանական լեզուական առնչութիւնների շրջան, ապա հայոց լեզուի միջին շրջանը կարելի է համարել հայ-արաբական լեզուական առնչութիւնների շրջան՝ հաշուի առնելով այն որ արաբական փոխառութիւնները կազմել են միջին հայերէնի փոխառեալ բառապաշարի գերակշռող մասը: Աճառեանը իր *Արմատական բառարան*ում բերում է արաբերէնից հայերէն փոխառեալ 702 բառ, իսկ գերմանացի լեզուաբան եւ հայագէտ Կարստը իր առայսօր չիրատարակուած “*Wörterbücher des Mittelarmenischen*” բառարանում (մեր հաշուարկումով) ներկայացնում է 1231 (976 + 255) բառ: Ղազարեանի եւ Աւետիսեանի *Միջին հայերէնի բառարան*ում արաբական փոխառութիւնների թիւը կազմել է 1436 բառ⁶:

Ըստ հին եւ միջին հայերէնի մասնագէտ Ղազարեանի՝ արաբերէնից փոխառուած բառերի մեծագոյն մասը ժողովրդական փոխառութիւններ են, որոնք միջին գրական հայերէնին են անցել ուղղակի ճանապարհով՝ ժողովրդախօսակցական լեզուից⁷: Ժողովրդական բնոյթի արաբական փոխառութիւնները արտացոլում են կեանքի տարբեր կողմերը, միաժա-

րութ, 1960. նաեւ՝, Մ. Մուրադեան, «Արաբական փոխառութիւնները միջին գրական հայերէնում», *Լրաբեր*, 2:1967, էջ 29-40. նաեւ՝ Գեորգ Զահովեան, *Հայոց լեզուի պատմութիւն (նախագրային ժամանակաշրջան)*, ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1987:

⁴ Հիւբշման, *Հայագիտական ուսումնասիրութիւններ*, էջ 352:

⁵ Նոյն, էջ 353:

⁶ Ղազարեան, *Միջին գրական հայերէնի բառապաշարը*, էջ 91:

⁷ Նոյն:

մանակ դրանք կենդանի վկայում են այն յարաբերությունների մասին, որոնք երբեմն գոյություն են ունեցել հայ եւ արաբ ժողովրդների միջեւ:

Ինչ վերաբերում է գրական փոխառություններին, որոնք կատարուել են գրատոր եղանակներով՝ հիմնականում կատարուել են արաբերէնից թարգմանուած տարբեր աշխատանքների միջոցով: Պէտք է նկատել, որ «*անժեխտելի է, որ միջնադարում մեծ նուաճումների հասած արաբական գիտութիւնը՝ յարակից մի շարք ճիւղերով, նշանակալից դեր է խաղացել ժամանակի հայ գիտական մտքի զարգացման գործում*»⁸: Հարկ է նշել, որ բուսանունները մեծագոյն մաս են կազմում միջին գրական հայերէնի արաբական փոխառութիւնների իմաստային բազմազան խմբերի շարքում⁹:

ՀԱՅ-ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԼԵՃՈՒԱԿԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԵՐԸ

Հայ-արաբական լեզուական առնչութիւնները կարելի է բաժանել պատմականօրէն երկու շրջանների.-

Ա. Վաղ շրջան¹⁰, մինչեւ Է. դար, նախքան արաբների արշաւանքը Հայաստան.

Բ. Ուշ շրջան, Է. դարից յետոյ:

ՀԱՅ-ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԼԵՃՈՒԱԿԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՎԱՂ ՇՐՋԱՆԸ (ՄԻՆՉԵՒ Է. ԴԱՐ, ՆԱԽՔԱՆ ԱՐԱՐՆԵՐԻ ԱՐՇԱՒԱՆՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆ)

Ըստ ասորա-բաբելական սեպագիր աղբիւրների վկայութիւնի, հայ-արաբական լեզուական առնչութիւնների վաղ շրջանը սկիզբ է առել Բ.ա. Դ.-Գ. դդ. ընթացքում, երբ արաբական բազմաթիւ ցեղեր բնակութիւն էին հաստատուել Հիւսիսային Սիրիայում եւ Միջագետքում, շփուելով Միջագետքում հայ բնակչութեան հետ: Նման եզրայանգման համար Մկրտչեանը մէջբերելով պատմաբան Ադոնցի հետեւեալ պարզաբանումները, գրում է. «*Յետագայ դարերում նոյնպէս չի ընդհատուել արաբների հոսքը դէպի Հիւսիսային Միջագետք, ինչը կարելի է համարել որպէս Սասանեանների կործանման հարցում հիմնական դերերից մէկը*»¹¹: Ադոնցը այս կապակցութեամբ գրում է. «*Արաբական յայտնի եւ ազդեցիկ ցեղերը վա-*

⁸ Նոյն, էջ 93-94:

⁹ Աւելի մանրամասն տե՛ս՝ Ղազարեան, *Լեզուաբանական ուսումնասիրութիւններ*, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 2010, էջ 245-48:

¹⁰ Հայ-արաբական վաղ շրջանի (մինչեւ 640) մերձեցումների վերաբերեալ պահպանուած հայ եւ օտար աղբիւրների վկայութիւնների մասին մանրամասն տե՛ս՝ Մկրտչեան, «Արաբերէն փոխառութիւններ հայերէնում (նախքան արաբների արշաւանքը Հայաստան)», *Լրաբեր*, 3:1980, էջ 49-64. նաեւ՝ Մոմճեան. նաեւ՝ Մուրադեան, էջ 29-40. նաեւ՝ Դարեան, էջ 40-71:

¹¹ Մկրտչեան, 3:1980, էջ 52:

ղուց բոյն էին դրել Հայկական Միջագետքում: Անապատի որդիները դիւրաւ տապալեցին Սասանեանների աշխարհաստան պետութիւնը մասամբ այն պատճառով, որ ցեղական յենարաններ ունէին գլխաւոր ճանապարհների վրայ: Դարերի ընթացքին արաբական հեղեղը հոսել էր կամացուկ եւ լճացել Եփրատ եւ Տիգրիս գետերի տափաստաններում՝ ծնունդ տալով մեծամեծ իշխանական տների, որ բնական հանգրուաններ դարձան նորեկ աշխարհակալների համար»¹²:

Ինչ վերաբերում է վաղ շրջանի հայ եւ արաբ ժողովուրդների լեզուական առջութիւնների հարցին, մանաւանդ այն ժամանակաշրջանում, երբ արաբները դեռեաւ գրականութիւն չունէին, ապա ըստ Մկրտչեանի «մինչեւ արաբների կողմից Հայաստանի նուաճումն արդէն բազմաթիւ արաբերէն կամ արաբա-ասորական կոյնէին յատուկ բառեր փոխանցուել էին հայերէնին եւ դրանք որոշ հնչիւնական օրինաչափութիւններով տարբերուած են VII դ. եւ աւելի ուշ կատարուած փոխառութիւններից»¹³: Ըստ նրա «կասկած չի յարուցում արաբահայ վաղ մերձեցումների պատմական իրողութիւն լինելը, դրանք մէկ անգամ եւս հաստատուած են հայերէնի այսպէս ասած «ոսկեդարեան» բառապաշարում բազմիցս վկայուած արաբերէն փոխառութիւններով»¹⁴: Ուստի վաղ շրջանի արաբական կամ ասորա-արաբական (արամէա-արաբական) փոխառութիւնները կատարուել են Հայաստանի հարաւային բարեառների միջոցով, որտեղ աւելի արտայայտիչ է սեմական նստուածքը հարաւային Հայաստանի յարակից գաւառների ասորիների եւ հայերի շարունակական յարաբերութեան հետեւանքով:

Մկրտչեանը իր *Սեմական լեզուները եւ հայերէնը*¹⁵ աշխատութեան մէջ քննարկել է հայերէնի սեմական լեզուաընտանիքի պատկանող բառապաշարը, այդ թում՝ աքքադերէն, քանաներէն, արամէերէն, ասորերէն, ասորա-արաբերէն եւ արաբերէն բառերը: Մկրտչեանը սոյն արժէքաւոր աշխատութեան մէջ քննարկել է հայերէնի եւ սեմական լեզուների բառային եւ քերականական ընդհանրութիւնները: Ըստ նրա լեզուաբանական ուսումնասիրութիւնների եզրայանգումների՝ հայերը ապրելով աքքադացիների հարեանութեամբ հարիւրաւոր լեզուական փոխառութիւններ են կատարել ատենի աքադերէնից (դպիր, կնիք, անագ, գագաթ, ագուռ, թոնիր, քաղաք են. շուրջ 300 բառ):¹⁶

¹² Նիկողայոս Ադոնց, *Պատմական ուսումնասիրութիւններ*, հրատ. Ա. Ղուկասեան, Փարիզ, 1948, էջ 54:

¹³ Մկրտչեան, *Լրաբեր*, 3:1980, էջ 53:

¹⁴ Մկրտչեան, *Լրաբեր*, 2:1984, էջ 72:

¹⁵ Мкртчян, *Семитские языки*. Նաեւ՝ Մկրտչեան, *Սեմական լեզուները*:

¹⁶ Տե՛ս նաեւ՝ Լ. Խաչատրեան, «Ներսէս Մկրտչեան. *Սեմական լեզուները եւ հայերէնը*», Երեւան, «Դրագարկ», 2004, 376 էջ», *Պատմաբանասիրական հանդէս*,

Մկրտչեանի հայ-արաբական լեզուական առջնությունների ուսումնասիրությունները եւ ստուգաբանությունների արդիւնքները, ստուգաբանական պարզաբանումները տպաւորիչ եւ տրամաբանական վերլուծութիւններով նոր մարտահրաւէր էին հայ լեզուաբանութեան ասպարէզի մեծեր Հիւքշմանի, Աճառեանի եւ այլ հեղինակաւոր մասնագէտներին¹⁷ որոշ եզրայանգումների դէմ, որոնց համաձայն արաբների հետ հայերի առաջին շփումները տեղի են ունեցել միայն Է. դարից սկսեալ, իսկ արաբական փոխառութիւնները հայերէնում կատարուել են Է. դարից յետոյ:

Ամփոփելով՝ կարելի է եզրակացնել որ Մկրտչեանի ուսումնասիրութիւնների նորոյթը համարում է մինչեւ արաբների Հայաստան արշաւելը արաբերէնից հայերէն կատարուած փոխառութիւնների իրողութիւնը¹⁸, միջդեռ ինչպէս նշուեց՝ Հիւքշմանը եւ Աճառեանը ընդհանրապէս ժխտում են հայերէնում արաբական ծագման բառերի առկայութիւնը մինչեւ Է. դարը¹⁹:

Յատկանշական է նաեւ, որ ըստ Զահուկեանի՝ «*5րդ դ. մայրենագրութեան մեջ կան մի շարք բառեր, որոնք սեմական լեզուների համապատասխան բառերի մէջ ամէնից աւելի մօտ են արաբականներին: Այսպիսի դէպքերում Հ. Հիւքշմանը եւ Հ. Աճառեանը կամ ընդհանրապէս ժխտում են հայերէն բառերի սեմական ծագումը, կամ ենթադրում փոխառութիւն ասորական բարբառներից*»²⁰: Ակադեմիկոսն իր այդ համոզմունքը ապացուցում է արաբական ցեղերի առկայութեամբ՝ Իրանի եւ Բիւզանդիայի սահմանամերձ վայրերում՝ Է. դարից աւելի վաղ, Հայաստանի հարաւային շրջաններին մերձաւոր վայրերում «իւրատեսակ ասորա-արաբական կոյնէի» առկայութեամբ²¹:

Հարկ է նշել նաեւ, որ վերջին տասնամեակներին հայ-արաբական լեզուական առնչութիւնների թեմային նուիրուած մի շարք աշխատանքներում Մկրտչեանի յուժ կարեւոր ուսումնասիրութիւնները զերծ են մնացել մասնագէտների ուշադրութիւնից:

ՀԱՅ-ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒԱԿԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ

1:2006, էջ 328-31. նաեւ՝ Ռ. Ղազարեան, Վ. Համբարձումեան, «Ներսէս Մկրտչեան-80», *Պարմաբանասիրական հանդէս*, 1:2010, էջ 293-94:

¹⁷ Heinrich Hübschmann (1892), *Die Semitischen Lehnwörter im Altarmenischen*. Zeitschrift der. Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 46, էջ 226-68. (ZDMG). նաեւ՝ Heinrich Hübschmann, (1895): *Armenische Grammatik*, էջ 259-80:

¹⁸ Աւելի մանրամասն տե՛ս՝ Խաչատրեան:

¹⁹ Hübschmann, *Die Semitischen Lehnwörter in Armenischen*, ZDMG 1892, էջ 126-268. նաեւ՝ Hübschmann, *Persische studien*, Strassburg, 1895, 1, էջ 259-80. նաեւ՝ Աճառեան, *Հայոց լեզուի պատմութիւն, հյր. 2*, էջ 169-17:

²⁰ Զահուկեան, էջ 485:

²¹ Նոյն:

ՈՒՇ ՇՐՋԱՆԸ (Է. ԴԱՐԻՑ ՅԵՏՈՅ)

Հայաստանում եւ Հայաստանից դուրս հայ-արաբական յարաբերութիւնների ուշ շրջանը մասնագէտները բաժանել են երկու մեծ ենթաշրջանների.-

Ա. շրջանը սկսում է Է. դարի կէսերից եւ ւարտւում Թ. դարի վերջերին - շուրջ 3 դար - արաբական խալիֆաթի տիրապետութեան շրջանը, երբ արաբերէնի ազդեցութիւնը հայերէնի վրայ խիստ աննշան է եղել:

Երբ Հայաստանը նուաճուեց արաբների կողմից 774-75ի հայկական ապստամբութիւններից յետոյ, արաբները սկսեցին զանգուածաբար գաղթել Հայաստան, Շայբանիների ցեղը տիրեց Դատուանին, Սուլայմ ցեղը գրաւեց Բաղէշից մինչեւ Կարին ընկած շրջանները, Կայսիկները հաստատուեցին Վանայ լճի շրջակայ գաւառներում, 786-809ի ընթացքում, արաբ ցեղերը բերում եւ բնակեցում էին Հայաստանում²²:

Երկրորդ շրջանը ընդգրկում է ԺԲ.-ԺԷ. դարերը, որոնք համընկնում են հայ ժողովրդի տնտեսական-մշակութային վերելքի եւ կայուն քաղաքական զարգացումների հետ. այդ շրջանում կատարում է միջինհայերէնեան շրջանի արաբական փոխառութիւնների գերակշռող մասը: Կիլիկեան Հայաստանի պաշտօնական լեզուի՝ միջին հայերէնի ժամանակաշրջանում, երբ սկիզբ է առնում գիտութեան եւ արուեստի հայկական վերածնունդը գիտութեան զանազան ոլորտներում, մի շարք աշխատանքներ են արաբերէնից թարգմանում հայերէն, որոնց միջոցով բազմաթիւ փոխառութիւններ են կատարում արաբերէնից հայերէն:

Ինչ վերաբերում է մասնատրապէս միջին հայերէնի արաբական փոխառութիւնների անցման հարցին, ապա պէտք է նշել, որ այդ փոխառութիւնների մի զգալի մասը կատարուել է պարսկերէնի միջոցով, ինչը հաստատում է հնչիւնական օրինաչափութիւններով: Աճառեանի համոզմամբ՝ միջին հայերէնի արաբական փոխառութիւնները բուն Հայաստանում անմիջաբար արաբերէնից չեն, այլ թերեւս ներթափանցել են հարեան պարսկերէնի միջնորդութեամբ²³: Ուշագրաւ է նրա վերլուծութիւնը այս կապակցութեամբ. «Յարկապէս ԺԱ. դարում, երբ հայոց Բագրատունի թագաւորութիւնն արդէն վաղուց հասարակարած էր, արաբները Հայաստանից հեռացած եւ նոյնիսկ իրենց անկման շրջանն էին մտած: Այս պայմանով ազդեցութիւնը պիտի վերագրենք ոչ թէ ուղղակի արաբներին, այլ մեր հարեան պարսիկներին»²⁴: Ըստ այդմ՝ պարսկերէն եւ արաբերէն բառերը կարելի է իրարից չտարանջատել, մանաւանդ որ հիմնա-

²² Ա. Տերղետնդեան, *Արաբական ամիրայութիւնները բագրատունեաց Հայաստանում*, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Իրատ., Երեւան, 1965, էջ 62:

²³ Աճառեան, *Հայոց լեզուի պատմութիւն*, Հ. II, էջ 183, 186:

²⁴ Նոյն, էջ 183:

կան մասը հաասարապէս գործածուած է եղել ե՛ւ պարսկերէնում, ե՛ւ արաբերէնում, ե՛ւ թուրքերէնում:

Արդ, սոյն յօդուածի սահմաններում ըստ այբբենական կարգի ստուգաբանական նկատառումներով վերանայում եւ ներկայացում են միջին հայերէնեան շրջանի մի շարք արաբական փոխառութիւնները: Բառայօդուածների մէջբերումների խնդրով հարկ է նշել որ հիմք ընդունելով թեմային վերաբերող ուսումնասիրութիւնները, ստուգաբանական մօտեցումներով վերանայուել են միջին հայերէնի արաբական ծագմամբ մի շարք բառեր: Որոշ տեղերում չակերտների մէջ չենք գրել, որովհետեւ փոփոխութիւններ ենք կատարել եւ անուղղակի յղում ենք տուել: Քանի որ մէջբերումների կառուցուածքը փոխել ենք եւ որոշ ուղղումների ենք ենթարկել, ուստի չակերտների փոխարէն փակագծերի մէջ ենք յղումը տուել:

Որոշ բառերի համար նոյն ստուգաբանութիւնը կատարել են միջանի հեղինակ: Մենք վերանայել ենք ստուգաբանութիւնները եւ ներկայացրել նոր ձեւաչափով՝ ուստի չակերտների մէջ չենք գրել, բայց յղումը փակագծերի մէջ ենք տուել: Նման դէպքերում գտել եւ գրել ենք արաբատառ բառը²⁵, նաեւ՝ անգլերէն թարգմանութիւնը եւ բառայօդուածի վերջում նշել ենք, նաեւ այն հեղինակներին, որոնք ստուգաբանել են բառը:

1. Աբդլ Ճաֆարի Abdī čafari ‘Jafar’s servant’ (Personal name). Etym.= Arab. عبد الجعفر A‘bd Ul-ja‘fari. (ԶՊՔ, 1958:29):

2. Աբդլ Մելիք, Abdī Melik‘ ‘Melik’s servant’ (Personal name). Etym.= Arab. عبد الملك A‘bd Ul- MaleK‘, Abd Ul- MaleK‘. (ԶՊՔ, 1958:25):

3. Աբդլազիզ Abdīlaziz, Աստուլ Ազիզ Avtul Aziz. Etym.= Arab. عبدالعزيز A‘bd Ul-a‘ziz. In the 13th century version of ԶՊՔ was a sound change [b] > [v], Abdīlaziz > Avtulāziz. (ԶՊՔ, 1958:25, 30, 38):

4. Աբդլայ, Abdīla, Etym.= Arab. عبدالله A‘bdullah (Աբդուլլայ), (Personal name) Ծառայ Ալլահի (Աստուծոյ), Ս. Մոհամմադ մարգարէի հօր անունն է. (ԻՀՄ, 1930:120):

5. Աբեղայ abēa ‘religious, moine, religieux, μονάζων, μοναχός Monachus, վանական, կուսակոսն, կոսնաւոր’. Etym.= syr. abīlā, awīlā ‘monk, friar, տխուր, տրտում, լալ, սգալ, տրտմել’. Arab. عليل ebil ‘old man, priest, ծերունի, քահանայ’. (ՆԲՀ, ՀԱԲ, 1971:74, WMA):

6. Աբլահ ablah, adj., ապլեհ aplah. Etym.= arab. ابله ablah ‘Stupid, ignorant, յիմար, տգէտ’: «Աբլահ մարդուն ու խումարին ու հարբածին խրատ մի տաք» /ԽՆ, 65/ (ՄՀԲ, 2009:13):

²⁵ Ստուգաբանութիւնների համար արաբերէն բառերը, հիմնականում մենք ենք գտել:

7. Աբհուլ abhul, n., Etym.=arab. ابل abhul 'Savin, Juniperus Sabina' ցորենյ պտուղ 'fruit of the Savin, Juniperus Sabina L.' (Greppin, 1995:386):

8. Ագատ agat 'colure' (Astronomy) 14 cen. «Որ չունի ազի, կամ որոյ հատեալ է ազին. պոչատ. Գոյրուզսուզ: Ոսկիփոր» (ՆԲՀ) «Երկու մեծ բռլորակք՝ որ հատանեն զհասարակածն եւ զկենդանակամարն ի չորս մասունս հաւասարս»: «Ասին ագատք, զի են անկատարք» [Norayr. Dict. fr. arm. 259 II.] Etym.=Arab. عقد 'aqd 'communication, crown, necklace, կապ, պսակ, մանեակ', عقدة uqada 'loop, կապ, հանգոյց'. (ՀԱԲ, 1971:77, WMA):

9. Ագլիմա aglima, ախլիմիա axlimia 'a kind of plant: cadmia' (med.). Etym.= Arab. القليمية al-qalimiā or qlimiā. (WMA, ՀԲԲ, 1944:19):

10. Ագուռ agur 'brik, աղիւ'. Attested twice «Աղիւ թրծեալն հրով ագուռ՝ կացցէ եւ ի ջրի լաւ քան զքար». [Վրբ. հց. Բ. 328] «Որպէս ագոոյ հարկանել զգլուխ նորա»: [Վարք Գէորգայ, էջ 32]. Etym.= Pers. آگر āgū, «աղիւ, brik», but originally is a semitic word, Persian borrowed the word from another semitic language. Furthermore, compare: Assyr. agurru, syr. agūrā, Arab. آجر ajur, or ajūr. Krd. ajūr. (Georg. aguri, agurxana, Mingr. angora, Apghaz. Angur). (ՀԱԲ, 1971, 78. WMA):

11. Ագռ agr Գիրք վաստակոցում **ագռը** հանդէս է գալիս երկու իմաստով՝ ա) «քաղցուի կամ մեղրի դիրտ», բ) «վերքի շարաս»²⁶: Թէեւ **ագռը** բերուած է Աճառեանի բառարանում²⁷, սակայն ստուգաբանութիւնն ու ծագումը բաց են թողնուած: Ըստ Մկրտչեանի՝ հնարատր է, որ նոյն արմատից են նաեւ մի շարք բառարանների բերած ագորանք «աղբի մթերք» եւ ագոռանք «դիզուած աղբ»²⁸ ձեւերը՝ հայերէն -անք ածանցի յաւելմամբ: Համաձայն Մկրտչեանի՝ թուում է, **ագռը** հնչմամբ եւ նշանակութեամբ նոյնանում է արաբերէնի 'akar «պղտորութիւն, նստուածք, տականք, դիրտ» կամ akāra «նստուածք մրուր, տականք» բառի հետ²⁹:

12. Ադադ adad 'Alidade, անկիւնաչափ, շարժուն քանոն՝ որով չափեն զանկիւնս, երկրաչափութեան, r. alidade, alhidāde'. The only attestation mentioned in Norayr. Dict. fr. arm. 42 b. Etym.= Arab. 'idāda عَضَادَة (with Turk. pronunciation: ezade). (ՀԱԲ, 1971:80, WMA):

²⁶ Գիրք վաստակոց, Վենետիկ, 1877, էջ 93, 213:

²⁷ Աճառեան, Հայերէն արմատական բառարան, հոր. 1, ԵՊՀ, Երեւան, 1971, էջ 78-79:

²⁸ Երեմիա Մեղրեցի, Բաղիրք հայոց, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1975, էջ 5. նաեւ՝ Նոր բաղիրք հայկազեան լեզուի, հոր. Ա, Վենետիկ, 1836, էջ 3. նաեւ՝ Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի, Սուրբ Ղազար, Վենետիկ, 1865, էջ 2:

²⁹ Մկրտչեան, «Արաբերէն փոխառութիւններ», Լրաբեր, 10:1987, էջ 54-60:

13. Ադաթ *adat*‘, առաթ, n., Etym.=Arab., pers. عادت ‘*adat* ‘custom, tradition, order, սովորություն, ասանդոթ, կարգ ու կանոն’: «Բլբուլն ի վարդն ասաց. Թէ ի՞նչ ադաթ կայ քեզ» /ՄՆ, 111/ (ՄՀԲ, 2009:14):

14. Ադալաթ *adalat*‘, n. ‘Justice’ Արդարություն: Իր երկիրն է խիստ ադալաթ, որ ոչ գող կայ եւ ոչ բռգ (Պողոսեան, 2014, 20) Etym.= arab. pers. عدالة, عدالت:

15. Ադամայ (որդիք) *adama* Etym.= Arab. بنى آدم *bani ādam* ‘Human beings, ադամորդիներ’ (տե՛ս՝ Pers. آدميزاد *adamizad*). (ՀՊՔ, b, 1958:19 34, 36). 8c, 12c “’ի բռ. յտկ. ան: Առաջին մարդն, նախաստեղծ. իսկ երկրորդ կամ նոր Ադամ ասի Քրիստոս Տէրն մեր. ատամ, ատեմ. *Եղև մարդն առաջին Ադամ ‘ի շունչ կենդանի, երկրորդ Ադամ’ի” (ՆԲՀ):

16. Ադարոր *adaror* ‘pearl or jewel, մի տեսակ գոհար կամ մարգարիտ’ Etym.= Arab. در *durr, durra*, pl. *durar* درر. The spelling of Armenian word has been changed (ՀԱԲ, 1971:81, WMA):

17. Ադաւաթ *adavat*‘ Etym.=arab, pers. عداوة, عداوت *adāvat* ‘enmity, hatred, grudge, թշնամություն, դիս’: Ադաւաթ անել. կռիւ անել, աղմուկ բարձրացնել, դիս՝ քէն պահել: «Դուն ալ ադաւաթ կ’անես, գիտես թէ հետ քեզ խոռվ եմ» /ՆՔ, 33/ (ՄՀԲ, 2009:14):

18. Ադեն *aden*, ադին *adin*, ադենային *adenayin* (adj.). Etym.= syr. ‘*āden*, Hebr. ‘*ēden*, arab. عدن ‘*ad’an* ‘paradise, դրախտ, եդեն’ «Բառ երբ. էտէն, փափկություն. տեղի դրախտին, եւ Դրախտն. որ եւ ասի դրախտ փափկութեան» (ՆԲՀ, ԲՍՀ, ՀԱԲ, 1971:81):

19. Ադիմ *adim*, ադէմ *adēm* ‘pellis, corium, skin, leather, ներկուած սեկ կամ կաշի’. «Եթող զկինն եւ զգեցաւ հանդերձ փիլիսոփայի, սեկ ներկեալ՝ զոր ադէմն կոչեն, եւ ծաղր արար զծիրանիսն». Etym.= arab. *adīm* (*adēm*) اديم (WMA, ՀԱԲ, 1971:81):

20. Ազալաունք *azalaunk*‘ n., Etym.= arab. ‘*adala* (‘*adhalā*) عَضَلَهُ, pers. ‘*adala* ‘muscle’, pl. ‘*adolat* (‘*adhalā*) عَضَلَات. «Եւ կամ թէ քանի ազալաունք են, որ են մկունք աչացն» (ՄՀԲ, 2009:15):

21. Ազապ *azap*, n., ազաբ *azab*, Ազապություն, ‘unmarried, ամուրի, չամուսնացած’. Կու սիրեմ ազապ աղջիկ [ՆՔ, 130] The oldest attestation is found in Kostandion (I) Kondak (Katoxikosakan kondak, 13th C.). Etym.=Arab. عَزَب ‘*azab* ‘Fr. Celibataire, en. Unmarried’. Arabic word has been borrowed in Turk. *azab*, Krd. *azeb*. (WMA, ԲՍՀ, ՀԱԲ, 1971:82):

22. Ազիզ *aziz*, adj., Etym.=arab. pers. عزیز ‘*azīz* ‘dear, pleasant, precious, սիրելի, հաճելի, թանկագին’: «Կուզե՛ս, որ ազիզ կենաս, որ ամէն մարդ զքեզ սիրէ: Թէ ինք որ նման գտեր, թող ազիզ արեւս ապրի» /ՆՔ, 161/ (ՄՀԲ, 2009:16):

23. Ազրախ azrax, adj., Etym.=arab. أزرق azraq ‘blue,³⁰ կապոյտ’. Գունն սեւ եւ կամ ազրախ լինի. (ՄՀԲ, 2009:16):

24. Աթլազ at’las, ադլաս adlas, ատլաս atlas ‘satin’. Etym.= arab. اطلس atlas ‘satin’. (WMA, ՄՀԲ, 2009, 17):

25. Աթխար at’xar, Ադխար adxar, օթխոր otxor ‘Juncus odoratus or andropogon schoenanthus, վաղամեռուկ խոտը’. Hbus. 3336. Etym.= Arab. ادخر adxir, idxir. Lt. oleum adechari was a derivation from this word. (WMA, ՄՀԲ, Greppin 1995:386):

26. Աթուն at’un, Աթունի at’uni. Attested only once in Girk T’f. 515 (13th c.)= Mix. Asor. 209. «Սեւացեալ իբրեւ զաթունի, որ զբաղնիսն այրէ». Etym.= Arab. اتون atūn, آتون attūn, Assy. atūna, atūun, syr. atōna, atūn ‘hūng, stove, furnace, oven’. (WMA, ՀԱԲ, 1971:89):

27. Աթրաֆ at’raf, adj. ‘surroundings’ Չորս կողմը, բոլորտիք: Թաւայ ասելն տիանխանայ է, Ծե միլիօն է, թող զմիջինն եւ զաթրաֆն (Պօղոսեան 2014:21): Etym.= arab. pers. اطراف ‘about, environs, peri-, perimeter, periphery’:

28. Աթրուջան at’runjan n. Etym.=arab. الترنجان al-turunjan ‘Lemon-balm, Melissa officinalis L.’ ձագի դեղ ձագախոտ. (Greppin 1995:387):

29. Ալաթ alat’, n. ‘tool, accessories, supplies, գործիք, պարագաներ, պիտոյքներ’. Etym.=Arab. آلت ālat’, pl. ālāt’ آلات, Turk. alet’, kurd. alet’. pl. alat’. (WMA, ՄՀԲ, 2009:18):

30. Ալաժահրի alažahri, Ալաժարի alažari, Ալժահրի alažhri ‘a kind of plant, ramnus infactorius L, մի տեսակ ներկատու բոյս է’ Etym.= Arab. الجهرى al- jahri «տորոն», Turk. jehri, Fr. alizari. (ԲՄՀ, ՀԱԲ, 1971:90):

31. Ալամ alam (1). ‘flag, դրոշ, դրոշակ’. Etym.= Arab. ‘ala ‘m عَلَم. (WMA, ՀԱԲ, 1971:91):

32. Ալամ alam (2) Ալեմ alem, Ալեմ, alēm ‘world, country, universe աշխարհ, երկիր, տիեզերք’ Etym.= Arab. عالم ālam. (ՄՀԲ, 2009:18):

33. Ալանի alani ‘publicly, openly, յայտնի, հրապարակաւ’. “Թագաւորն խրատեցէ զալանի մեղքն.” Etym.= arab. علني ‘alanī ‘manifeste, notoire, notorious manifesto’. (WMA, ՆԲՀ, ՀԱԲ, 1971:91):

34. Ալաս alas, հալաս halas, Etym.= arab. خلاص xalās ‘release, rescue, Փրկում, ազատում, փրկելը, ազատելը’ Ալաս անել. հսկել: Ու ալաս կենին ոչխարին (ՄՀԲ, 2009:18):

³⁰ Juliane Müller, “Die Farben des Koran. Semantik und Funktion der koranischen Farbbezeichnungen”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 163:2013, էջ 131-2. նաեւ՝ Georg Freytag (1833), “ازرق”, *Lexicon arabico-latinum praesertim ex Djeuharii Firuzabadiique et aliorum Arabum operibus adhibitis Golii quoque et aliorum libris confectum, volume 2*, C. A. Schwetschke, Halle, էջ 235.

35. Ալատնի *alatni* ‘Elatine, Cancerwort, pointed leaved toad-flax’. Etym.= Arab. *alāṭīnī* الاطيني, < Gr. Ἐλατίνη, Fr. Véronique, velvete and Gr. Ἐλάτη, ‘pine, սոճի’, Truk. *Elatin*. (WMA, ՀԱԲ, 1971:91) «Ալատնի: Ինքն մէկ ցեղի խոտ մըն է, որ տերեւն սխտորի տերեւ կու նմանի, եւ տակն փոքրիկ եւ բոլոր կու լինի. եւ ինքն մէկ ազգ սխտոր է եւ հինգ կամ վեց ճուղ կ’ունենայ, եւ երկայնութիւնն մէկ մէկ թիզ կու լինի, եւ ի ցաներուն մէջն եւ ի փոս տեղրանք կու բուսնի» [ԱԱԱԱ, 36]:

36. Ալարտիմիսա *alartimisa*, n., սպիտակ կնդրուկ. Etym.= arab. الارطاماسيا *al-artāmāsiyā* ‘Wormwood, Absinthe, Artemisa vulgaris L.’. (Greppin, 1995:388):

37. Ալափ *alap*’, Etym.= arab. علف ‘*alaf* ‘forage, արօտ, ճարակ, անասունների կեր, խոտ’, Arab. ‘*alaf* > pers. ‘*alaf*, Georg. *alapi*. (WMA, ՀԱԲ, 1971:92, ԲԱՀ):

38. Ալէմ *alēm* adj., ալամ, ալեամ, Etym.= arab., pers. عالم ‘learned person; scholar; scientist; Գիտուն, գիտնական, ուսեալ, հմուտ’. Համաս-փիտ ծաղիկ անթառամելի, հազերի ալէմ բժիշկ ամէնի. (ՄՀԲ, 2009:19):

39. Ալէփ *alēp*’ Ալիփ *alip*’ ‘այբ տառը’. According to Ačařyan attested only once. Etym.= Hebr. alef, arab. الف *alif*, Turk. *elif* ‘The first letter of the alphabet’. (ՀԱԲ, 1971:93):

40. Ալի, *Ali*, Etym.= Arab. على *‘lī* (Personal name). Ալի պինի Ապու Թալիպ *ابوطالب على ابن*, չորրորդ խալիֆա (յաջորդ). (606-661): Միա առաջին երեք խալիֆաներն են՝ Ապու Պեքր, Օմար եւ Օթման. (ԻՀՄ, 1930:115):

41. Ալիկ *alik* «forage, անասունի կեր, խար կամ կերակուր զոր տան անասնոց ի ժամու, անասունի կերը». «Զառաջին ալիկն յերեկոյն տուր» [Վստկ. 211] Etym.= Arab. غليق ‘*alīq* ‘forage’. (WMA, ԲԱՀ, 2000, 13):

42. Ալլա *alla* /S. 41/ ալլահ *allah* /S. 49, 60, 100/. Etym.=Arab. الله *Allāh* ‘Gott, God, Աստուած’. (Kraelitz-Greifenhorst 1927:774):

43. Ալլահ Աքպար, *Allah Ak‘par* Etym.= Arab. الله اكبر *Allah Ak‘bar* ‘Ամենամեծ Ալլահ’ (Աստուած). (ԻՀՄ, 1930: 60):

44. Ալխար *hoxar* *alxar-hop‘i*. Etym.= Arab. الغار *al-ġār* ‘Roman laurel, *Laurus nobilis* L.’ աղխար, հապալխատ. (Greppin, 1995:389):

45. Ալնահարի *alnahari* ‘a kind of plant’. According to Ačařyan attested only once in Քաջունի, q. 3. Etym.= Arab. النهر *al-nahr* ‘white grapes, սպիտակ խաղող’. (ՀԱԲ, 1971, I, 95a):

46. Ալոգհալ *aloghal*, գիոյ պտուղ. Etym.= arab. الكحول *al-kuhul* ‘alcohol’, գիոյ պտուղ ‘fruit of the Juniper, *Juniperus communis* L.’. ալոքիոլ, ալոյիոլ (Greppin 1995:388):

47. Ալուսան *alusan* Աալուսան, Ալլաուսան *ayaylusan*, Ալուսան, Ալլուսան *aaylusani* ‘ἄλυσσον *alysson*, *alyssum*, been, themen. It. *ben bianco*, *ben*

russo, alysson, alyssum, վանվառուկ խոտը'. Etym.=Arab. *الأوسن* 'alūsān <Gr. *ἄλυσσον*-. Lt. alyssum, Fr. alysse, alysson «վանվառուկ». հուանի իսուֆ . حسن يوسف (ԵԲՀ, ՀԱԲ, 1971: 73, ԱԱԱԱ):

48. Ալոփալջիկ մասփուրի հունդ alop'aljik-masp'uri hund. Etym.=arab. *العصفور* al- 'uṣfur 'Safflower, *Carthamus tinctorius* L.' ասփի հունդ ալոփալջրիկ. (Greppin, 1995:390):

49. Ալպուճ alpuč 'Sweet-flag, Sweet-sedge, Myrtle sedge, Calamus L.'. Etym.= arab. *البج* albuḡ, buḡ. (ՀԱԲ, 1971:95, WMA, ՄՀԲ): Attested only in [*Առձեռն բառարան*, ք. տպ. Վենետիկ 1865. Հրուս, 27] «հնդկական մի խոտ է կամ *acorus calamus*». Ալպուճ (*Racines indiennes*). ինքն խոտի մի տեսակ է, որ ի Հնդկաց կու գայ. եւ ինքն ի պուզէտան կու նմանի. եւ սպիտակ կու լինի. (ԱԱԱԱ, 35):

50. Ալսուս alsus 'Alsine juniperina Wahlenb, բժշկական բոյս է, բզրուկ, տզրուկ, մկնականջ'. Etym.= arab. *السوس* al-sūs «մատուտակ, Fr. réglisse, Lt. glycyrrhiza». (ՀԱԲ, 1971:96, WMA):

51. Ալփոտ շաղգամ alp't-saḡgam, Etym.=arab. *اللفت* al-lift 'Turnip, *Brassica rapa* L.' շաղգամ, ալփի. (Greppin, 1995:389):

52. Ալքիմիա alk'imīya 'alchemy, *χημική*, chymica' «տարրաբանութիւն կամ բանալուծութիւն, մանասանդ ոսկի շինելու արուեստը». Etym.= arab. *الكيميا* al-kimīyā. Fr. alchimie. – Hübsch. 262 (ԵԲՀ, ՀԱԲ, 1971:96):

53. Ախախիա axaxia աղաղիա aqaqia, խախիա xaxia, կակիա kakia 'acacia, *Robinia pseudoacacia*, ակացիա ծառը եւ ուկումիլի խէժը' Hbus. 28. Etym.= arab. *أقاقيا* āqāqīā «ուկումիլի խէժ». Lt. Fr. acacia, It. acazia, Rus. akagiā «ակացիա ծառը». (ՀԱԲ, 1971:96): Աղաղիա (Cachou). ինքն դարագին քամուքն է. լաւն այն է որ սերտ եւ պինտ լինի. հով է եւ չոր է Բ տարածան. ինքն կապող եւ չորացնող է. գաջքն ուժովցնէ, եւ զգիճութիւնն տանի, եւ չթողու որ ի յաջքն իրք իջնու. (ԱԱԱԱ):

54. Ախայխիր axayxir Etym.=arab. *عَقَاقِير* 'aqāqīr, 'aqqār 'galenic'. Sing. *عَقَاقِر* 'aqāqr. (WMA):

55. Ախար-Բախար axar-baxar, n. 'end' «վերջ» բառի կրկն., Աարտ, աարտ-մաարտ?, վերջմերջ: Մինչեւ կողմն էաստի հողի ափն, որ էն կուտն ախար-բախարն Գօգու գեղըցի Եղիկին այ (Պողոսեան, 2014:21): Etym.= arab., pers. *آخر* āxer + *خير* 'axir 'ending well, ending one's life well, having a good futurity':

56. Ախարեթ axaret', n. 'afterlife' յետմահու, ապագայ կեանքը, յաւերժութիւն: Etym.= arab. pers. *آخَرَت* axarat 'afterlife, eternity, futurity': Զամե-նայն մնացեալսն ըստ չափու բաշխեաց եկեղեցոյն, զի յեկեալ ախարեթ-ներէն վճարեցեն. (Պողոսեան 2014:21):

57. Ախիլէ axilē, n. (med.) ‘leprosy, phagedenic ulcer’ Կերցաւ հիւանդութիւնը: Յորժամ յաւելնայ զանդամն խոց առնէ, որ տաճիկն ախիլէ ասէ: Etym.= arab. pers. أَكَلَة akela, akula (Պօղոսեան 2014:21):

58. Ախինոս axinos ախիրոս, axiros ‘a kind of grass, Acinus, մի տեսակ խոտ է’, Hbus. 29. Etym.= arab. أَقِينَس aqīnus ‘oximum gariofil-plant’ <gr. áxinos. (ՀԱԲ, 1971:96): Ախինոս (Erinos). ինքն խոտ մըն է որ ի գետեզերքն կու բուսնի եւ մէկ մէկ թիզ կու լինի ի յերկանքն, եւ տերեւներուն ծայրն ճղքած կու լինի, եւ կամ բաժնած կու լինի. (ԱԱԱԱ):

59. Ախիոն axion ‘a kind of grass, Fr. vipérine, Lt. echium rubrum L, վիշապագլուխ’. Etym.= arab. أَقْيُون *aqiūn < gr. ἔχις. Gr. ἐχιν > Lt. echium, Lt. echio. (ՀԱԲ, 1971:97, WMA):

60. Ախլատ axlat, n., Etym.= arab., pers. خَلَطَ pl. axlat اخلاط ‘Four fundamental personality types: sanguine, choleric, melancholic, and phlegmatic.’ «Չորս գլխատր տարրերը, որոնք ըստ հին բժշկութեան մտնում էին կենդանի օրգանիզմի կազմութեան մէջ: Դրանք են՝ արիւն, մաղձ, սեւ մաղձ, լորձ: Գիտացիր, որ այս խառնուածոցն բժշկապետքն ախլատ ասեն, եւ այսոնք Դ են. Սաֆրան եւ արիւնն եւ պալղամն եւ սաւտան...». (ՄՀԲ, 2009:20):

61. Ախլիմա axlima ‘a kind of plant, cadmia’ med. Etym.= arab. الْقَلِيمِيَا qalimiya, al-qalimiā (իբն-Բեյթար, էջ 314) կամ قَلِيمِيَا qlimiā, Pers. aqlimiya. Lt. cadmia, gr. Καδμεία. Ագլիմա aglima, Ախլիմիա axlima. (ՀԱԲ, 1971:97, WMA):

62. Ախլսաչ axəlsač ‘ախրսաչ, ախլսաջ ‘a kind of plant’ med., according to Ačařyan attested only once in Hbus. 32. Etym.= arab. اخرساج axarsāj. (ՀԱԲ, 1971:98, WMA):

63. Ախհաւան axhavan ‘a kind of plant, Fever-few chrysanthemum Lt. matricaria, Amarella, Partenio, Matricale, Morella, Occhio di sole’. Hbus. 33. Etym.= arab. اقحوان aqḥavān (aqḥuvān), aqḥavān “ромашка”. Pers. اکحوان akḥavān, okḥavān. Tr. Varadika out. (WMA, ՀԱԲ, 1971:98): «Ախհաւան (Matricaire). խոտ մըն է որ դեղին ծաղիկ ունի, եւ տերեւն նման է աղվէշ-բկին տերեւին. ե՛ւ սպիտակ այլ կու լինի, ե՛ւ դեղին այլ կու լինի. եւ լաւն այն է որ սպիտակ լինի, եւ նոր լինի. տաք է եւ չոր է Բ տարածան. հալող է» (ԱԱԱԱ):

64. Ախմախ axmax, adj., Etym.= arab. احمق aḥmaq ‘stupid, ignorant, Յիմար, տխմար, տգէտ, անմիտ’. Խելքդ է ախմախ, միտքդ է մոլոր, ետքդ կ’երթայ զինչ ջաղացի սոր. (ՄՀԲ, 2009:20):

65. Ախսրթամար axsrt‘amar ‘a kind of tax, մի տեսակ հարկ, որ վճարում է քաղաքներում: Զամենայն հարկապահանջութիւն եբարձին՝ զմրուր եւ զբաղար, զհեծել, զղափչուն, զախսրթամարն եւ զդռնագիրն ի բաժ ի

դադմա եւ ի մուլաջիւոյ դարձուցին'. according to Ačařyan (ՀԱԲ, 1971:100) attested only once in a manuscript of Ani. Etym.= Arab. عسكر 'askar, Pers. لشكر laškar 'Armee, army', also: aškar (askəɾ)+ -hamar (-համար): *tašrthamar, tašlitr (-համար), pers. arab. تحصيلدار taḥsīldār "collector", arab. taḥsil, *(t)aḥst- (h)amar> *taḥsildārhamar. (WMA, ՄՀԲ, 2009:21):

66. Ախրապ axrap, n., Etym.= arab., pers. عقرب 'aqrab, turk. akreb 'scorpion Կոր, կարիճ'. «Քան զախրապ մաճունին լաւ դեղ չի գտայ այս ցաւուս». (ՄՀԲ, 2009:21):

67. Ախրապատին axrapatin, ակրաբադին akrabadin 'pharmacopée, բժշկարան, դեղերի գիրք'. «Տուր այն նուսխայ, որ եախրապատինն է գրած». «Տուր զդեղին նախկին զոր յակրաբադինն կայ գրած». Etym.= arab. اقرايين aqrābādīn 'antibiotics', that is borrowed from classical Syriac ܐܩܪܝܝܢ (grpydyn/grapidīn/, "doctor's prescription"), from Byzantine Greek γραφίδιον (graphídion), gr. γραφίδιον 'booklet, գրքոյկ'. Through Syrian passed to Arabic. (S. 248, ՀԱԲ h. 1, էջ 111, WMA):

68. Ակլիմա aklimia. աղտ է որ ի հալելն է ոսկի եւ արծատոյ ելանէ: Աղտն որ ի հալելն ոսկոյ եւ արծաթոյ. see Ախլիմա axlima:

69. Ակողա akoqa Etym.= syr. ܐܩܕܐܬܐ 'die krümme', arab. kūfa. (WMA) al-Kufa:

70. Ակրաբադին akrabadin ախրապատին axrapatin 'pharmacopée բժշկարան, միջին դարերում դեղագիտութեան եւ դեղօգտագործման գիրք, դեղերի գիրք, դեղագիրք'. Etym.= arab. اقرايين aqrābādīn, gr. Γραφίδιον.-Seidel, 248. (ՀԱԲ h. 1, 111,) see Ախրապատին:

71. Ակրաս akra, ի, n., Etym.=arab. قرص qorṣ 'pill, tablet', pl. اقراص aqraṣ 'Դեղ, դեղահատ'. «Առջի դեղ՝ զայս ակրաս երեստ». /Ախրապատին, ՂՅ, Բ, 416/ (ՄՀԲ, 2009:24):

72. Ակրկարհայ akkarha ակիկահրա akikarha, ակիրկարհա akirkarha, ախրկարհա axrkarha 'a type of grass, Pellitory of Spain, Alexander's foot, Fr. Pyrethre, pyrethrum, Bertram' «մի տեսակ խոտ է, բողի տակ, իգա-բող». Etym.=arab. عاقر قرحا 'āqir qarhā < syr. 'eqār qarxā 'anthemis pyrethrum, Ակրկարհան վայրի թարխունի արմատն է'. (Hübsch. p. 262, S. 196, WMA, ՀԱԲ, ՄՀԲ, 2009: 24):

73. Ահլ ahl, էիլ ēhl, n., Etym.=arab., pers. اهل '(literary) person(s), Մարդիկ'. Ահլի դալամ اهل قلم. 'literary persons (collective noun) the commonwealth of letters; the commonwealth of learning; (may also be used as a noun singular with reference to and in description of any specific individual that is a literary person and a professional or freelance writer.)' «Գրչի՝ գրելու հետ զործ ունեցող մարդ: Առնու թուղթ եւ գրէ, զի ահլի դա-

լամ է» /ՊՖՄ, 99/ «Ահլի նադար. Ուշիմ, շրջահատեաց, խոհեմ մարդ: Ապա քարամ արա, ահլի նազար ես». /ՄՆ, 108/ (ՄՀԲ, 2009:24):

74. Ահմար ahmar, adj., Etym.=arab. احمر aḥmar ‘Red, կարմիր’. «Այն որ քիպրիթի ահմարն է, ինքն ճոհար է». /ԱԱԱԱ, 230/ (ՄՀԲ, 2009:25):

75. Ահնաֆ ahnaf, n., Etym.=arab. أَخْنَفْ ‘Clubfoot is a birth defect where one or both feet are rotated inward and downward.’ Ծուռ ոտք: «Եւ ծոռութիւն կայ (սմբակի), որ ներքսեւէ լինի, եւ ասեն իր ահնաֆ». /ԲՁ, 89/ (ՄՀԲ, 2009:25):

76. Ահշահ ahšah «Ծերոց շատ զեն առնէ, եւ ստամոքին եւ ահշահին քամի առնէ.» Etym= arab. احشا aḥšā, pers. احشا ahšā ‘viscera, Intestines, entrailles’ pl. حشا ḥašā. (WMA, ՄՀԲ, 2009:25):

77. Ահսաֆ ahsaf, n., Etym.=arab. aḥsāf ‘scar (an area of fibrous tissue that replaces normal skin after an injury)’ «Սպի: Եւ թէ լինի քովքն սպիտակ, ասեն իր ահսաֆ». /ԲՁ, 57/ (ՄՀԲ, 2009:25):

78. Ահստ aht, n., Etym.= arab. Pers. عهد ‘ahd ‘Oath, promise, covenant, treaty, Երդում, խոստում’. «Ձերդումն եւ զպայմանն որ է ահստ ու աման մի՛ կոխէք». /ԽՆ, 69/ (ՄՀԲ, 2009:25):

79. Աղալն aqaln, աղալուն aqalun, աղալական aqalakan ‘muscle, muskal’, «Քանի աղալականք, որ են մկունք աչացն» «Քանի աղալունք, որք են մկունք աչաց». Etym.=arab. ‘aḍala (‘aḍhala) عَضَلَهُ, pers. ‘aḍala ‘muscle’. (WMA) see Ազալալունք azalaunk’:

80. Աղալունի aqaluči axilus ‘Alexylon Agallochum, arab. ‘Ud عود, ‘ud hindi عود هندي, ‘Ud al endd عود الند. E. Agallochum, Indian aloe tree, Turk. Yalan öd ağ, Hind öd ağ’, «հալունէի փայտ» med. Attested only once in Hbus. 49. according to Ačařyan etym.= from synonym of arab. آغالوخ āḡālūx < gr. αγάλλοχον < sans. Aguru. The original meaning is ‘un- heavy, ոչ-ծանր’= a-guru. Lt. agállóchon, pers. آخيروس axīrus, آخیرنوس axīnus. (WMA, ՀԱԲ, h.1:118): «Աղալունի (Agalloche). ինքն փայտ մըն է անուշահոտ. ի Հնդկաց կու գայ. եւ յ. ի այլ կու լինի. եւ լաւն այն է որ քիչ մի լեղի լինի». (ԱԱԱԱ, 44):

81. Աղարիկոն aqarikon as սպիտակ աղարիկոն spitak aqarikon. Etym.= arab. pers. آغاريقون, آغاريقون, lt. agaricum, syn. turk. قظران كويوكي. (S. 231):

82. Աղեղ aqeq ‘karneol, stein, մի տեսակ ակունք, ագաւտ’. «Աղեղն կարմիր լինի, բաց կարմիր եւ ալ լինի, լաւն մէկ գոյն լինի եւ առանց տա-մարի». Etym.=Arab. عقيق ‘aqiq ‘սարդիոն’, Pers. ‘aqiq. (ՀԱԲ, h.1:126):

83. Աղեղ եամանի aqeq yamani ‘karneol. Stein’ (carneole). Etym.= arab. pers. عقيق يمانى ‘aqiq yamani ‘achates carneolus, Agate’. Compare with Tr. hakik. (WMA):

84. Աղիտայ *aqita* ‘caramel, եփած եւ թանձրացած ռուպ’. Attested only once in ՀԲ. Etym.= Arab. عقيده *aqida* ‘caramel’, Tr. ağda اغده (ՀԱԲ, h.1:130, WMA):

85. Աղլուտ *aqlut*, գ., Etym.=arab. ikhlāt ‘A disobedience in horses, Ալացքի ժամանակ ձիու ընդդիմադիր լինելը’: «Որ եր հանդիպի ի պատերազմն ու աղլուտ լինի, նա չառնու զիր առջի բնութիւնն ու վախէ կամ խրջի ու ի սիրտ ելնէ ու զելն ուզենայ». /ԲԶ, 74/ (ՄՀԲ, 2009:30):

86. Աղպար *aqpar* ‘kohl, աչքի քսելու մի տեսակ ծարիր’. Etym.= Arab. اغبار *agbār*, غبار *gubār*, gubara. gábarra. Camp. with Turk. surma, Pers. tutia توتيا, *Collyrii genus ex Tutia carmanica*. «Ազգ ծարրոյ. որ եւ թութիա, կամ թութի աչաց» (ՀԱԲ, h.1:135, WMA): «Աղպար (Tutie). ինքն թութիայ է. եւ սուգծու է. աչից դեղերուն է. եւ գրած է ի վերայ Աղրապատինին, Աստուծով» (ԱԱԱԱ):

87. Աճալ *ačal* ‘A kind of plant, which used in medicine, cassia senna, սիւնամէքի’. Etym.= arab. عجاله ‘ajāla ‘plant, բոյսը’ (ՀԱԲ, h.1:138, WMA):

88. Աճալ *ačal* n., Etym.= arab., pers. اجل *ajal* ‘death, end, fixed term or period, fate Մահ’. «Մալն ինչ կանեմ, երբ որ յետինս աճալ է»³¹ (ՄՀԲ, 2009: 35):

89. Աճամ *ačam*, Աճեմ *ačem*, ի, pl., n., Etym.= arab. arab. عجم ‘ajām ‘Iranian, Պարսիկ’. «Եւ զհայ լեզու ոչ գիտէր, այլ զթուրքին, զարապին եւ զաճամին ճարտար գիտէր»³² (ՄՀԲ, 2009: 35):

90. Աճայիպ *ačayip* Etym.=arab., pers. عجائب ‘ajayib ‘amazing, wonders, զարմանալի, ապշեցուցիչ’ (ՄՀԲ, 2009:35):

91. Աճապ *ačap* Etym.=arab. pers. عجب ‘ajab ‘wonder, strange, զարմանալի, տարօրինակ’ «Դու աճապ քաղցր ու լատի՞ք ես խօսելով, որ զշաքար ի քո շրթանցդ կու ծախես»³³: «Անձիկն էր շապկի ոսկոր, աճապ ո՞նց հագաւ նա վալայ»³⁴ (ՄՀԲ, 2009:35):

92. Աճառ *ačar* ‘ceiling, roof, առաստաղ, առիք, ոճոռք, տանիք’. Etym.= arab. ايجار *iǰār*, ejjār ‘ceiling, roof’. (ՀԱԲ, h. 1:140, WMA):

93. Աճաս *ačas*, աճազ *ačaz* ‘plums, մի տեսակ սալոր’. according to Ačarıyan attested only once in Hbus. 75. Etym.= Arab. اجاص *aǰas* or iǰa ‘plums, սալոր’. (ՀԱԲ, h. 1:140, WMA): «Աճաս (Prune). որ է դամոնն, որ է սալորն,

³¹ Ուշ միջնադարի հայ բանաստեղծությունը (16-17րդ դդ.), հպր. Ա, աշխ. Յ. Սահակեան, ՀՍՍՀ ԳԱ, Երեւան, 1986, էջ 199:

³² Հայոց նոր վկաներ, Վաղարշապատ, 1903, էջ 360:

³³ Կոստանդին Երզնկացի, *Տաղեր*, աշխատ.՝ Արմէնուհի Սրապեան, Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1962, էջ 167:

³⁴ Նահապետ Քուչակ, *Հայրենի կարգաւ*, Հայպետհրատ, Երեւան, 1957, էջ 63:

եւ պ. ալու կասէ, եւ թ. արուկ ասէ. եւ ինքն շատ ցեղ կու լինի. եւ լան այն է որ խոշոր լինի եւ քաղցր լինի» (ԱԱԱԱ):

94. Աճեմիստանցի ačemistanc‘i, n. ‘Iranian, Persian’ Իրանցի, պարսիկ: «Աճեմիստանցի է այս Ենկիպէկ մահտեսիս». Etym.= arab. عجم ‘ajam + pers.-stan + arm. – c‘i. (Պօղոսեան, 2014:24):

95. Աճըզիլ ačzəil Etym.=arab. عجز ‘ajz, turk. ajiz, ‘անզօրութիւն, տկարութիւն, ալարութիւն, թուանալ, տկարանալ, ալարել’. «Այս հերիք է, զինչ զինչ գրեցի, աճըզեցայ, ձեզ ինչ գաղտնի»³⁵ (ՄՀԲ, 2009:36):

96. Աճուաֆ ačvaf, աճուաֆ, n., Etym.=arab. اجواف ajvaf, ajraf ‘Vena portae, (Ventricle) Դռնեղակ, փորոք’. «Եւ կամ վարէ զինքն ի յերկամունսն եւ անտից ի հաւաք երակն, որ անուանի աճուաֆ, որ է փորոք»³⁶ (ՄՀԲ, 2009:36):

97. Աճուճ ու բաճուճ (մաճուճ) Ačūč-u-bačūč ‘Gog and Magog’. Etym.= arab. pers. turk. مَاجُوج و مَاجُوج yājūj -u-mājūj. (ՀԱԲ, WMA): «Թճաչափ հասակով, եօթ թճաչափ մօրուքով մարդկանց (առասպելական) ցեղ, որ իբր երեան է գալու աշխարհի վերջում»:

98. Աճուռ ačur, աճուր ačur, հաճուր hačur «melon chate, մի տեսակ բոյս է». «շամամ». Etym. arab. عَجُور ‘ajūr «Cucumis chate, մի տեսակ վարունգ». (ՀԱԲ, ՄՀԲ, 2009:36): «Աճուր (Tuile). որ է կղմինդրն (որ է տաստանպում?). աղէկն այն է որ ջուր չէ հասել ի յինքն. տաք եւ չոր է. եւ իր ձէթն աւգտէ խլութեան եւ ամենայն հոռւ ցաւերուն» (ԱԱԱԱ):

99. Աճպարար ačparar, n., աճապարար, ačaparar ‘juggler, conjurer, wizard, ձեռնաձուճ’. 14 cent. Etym. arab. عَجَب ‘ajab ‘amazing, զարմանալիք’ + Arm. arar (doer) (ՀԱԲ, 1:142):

100. Ամալ amal ‘task, purpose, intent, գործ, նպատակ, մտադրութիւն’ «եւ զինչ որ ունի ամալ՝ զայ ի յոտքն փաթաթի նա այլ». Etym.= arab. عمل ‘amal. (WMA, ՄՀԲ, 2009:36):

101. Ամալիս amalis, n. ‘Wine’ Գինի: Ամալիս, որ է խաղողի գինի (Պօղոսեան, 2014:24) Etym.= arab. مَلْسَاء malsa, f. الأَمْلَس al-amlas.

102. Ամայ ալիսի դաղ ama ayiti qaq, n., Etym.=arab. امّاء al-daqiqqa. (Small intestine الدقیقة امعاء دقاق) «Բարակ աղիքի վերջին մասը՝ աղիճից

³⁵ Պատմութիւն Վենետիկի քաղաքին, պատմութիւն Փարէզի եւ Վեննայի, հրատ. ՀՍՍՀ ԳԱ, Երեւան, 1966, էջ 284:

³⁶ Գրիգորիս, Քննութիւն բնութեան մարդոյ եւ նորին ցարց, աշխատ.՝ Ա. Կոյեան, խմբ.՝ Լ. Խաչիկեան, Ս. Լալաֆարեան, ՀՍՍՌ Միւնիստրների սովետին առընթեր Հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտ «Մատենադարան», Երեւան, 1962, էջ 144:

սկսած մինչեւ կոյր աղիքը, զալարաղի: Եւ Գ-ին ամայ այիտի դաղ ասեն:»³⁷ (ՄՀԲ, 2009:36):

103. Ամայի մուստաղիմ amayi mustaqim Etym.=Arab. امعاء المستقيم amā al-mustaqim ‘rectum intestinal, հաստ աղիքի վերջին մասը, նախաղի’. «Եւ Գ-ին ասեն ամայի մուստաղիմ, եւ ինքն աղիք մն է հաստ եւ ըղորդ»³⁸ (ՄՀԲ, 2009:36):

104. Աման /տալ aman tal «հանգստութիւն, անվտանգութիւն, ապաստան», «Վասն սաստիկ ցրտութեան Գ ամիս գիշեր ցորեկ մէկ արմն աման չէր ետ մինչեւ ի մարտի ԺԵ, ապա արեւ եւ արեգակ տեսաք». Etym.= arab., pers. turk. امان aman ‘security, safety, respite, refuge’ (Պօղոսեան, 2014:24):

105. Աման aman Etym.=arab., pers. امان amān ‘security, safety, condition, promise, պայման, խոստում’. «Զերդումն եւ զպայմանն որ է ահտ ու աման, մի՛ կոխէք» (ՄՀԲ, 2009:36):

106. Ամանաթ amanat ‘deposit աւանդ տրուած բան’. «Ուզեցին ամանաթ... այն է վստահութիւն գնալ յոսս նոցայ... Գողութիւն է հատանել զաւանդ եւ զամանաթ». Etym.= arab. امانت amānat ‘honesty, trusteeship, deposit, parcel, consignment’ Աւանդ, պահ տրուած իր, գրաւական երաշխիք, derivated from Arab. امان amn ‘trust, վստահել, ապահով լինել’. according to Ačařyan the word was passed through Turkish language into Armenian (ՀԱԲ, 1:145, WMA, ՄՀԲ, 2009:36):

107. Ամառաթ amařat ամարաթ amarat, համառաթ hamařat. according to Ačařyan is a Middle Armenian word. Atested only once in Norayr, Bar. Fr. 661 b. «պանդոկ՝ ուստի կերակրին աղքատք եւ մանկունք դպրոցաց Տաճկաց. դարմանոց». Etym.= arab. عمارت ’imārat «kitchen, բարեպաշտական խոհանոց՝ իրմէ ժառանգաւորաց եւ կարօտելոց կը բաշխուի նկանակ, ապուր եւ քրքմագոյն փիլլա». Original meaning is ‘Building, շէնք, շինութիւն’. according to Karst derivated from pers. ham + arab. mahārat (ՀԱԲ, 1:147, WMA):

108. Ամբար, n., ambar ամպար ampar, եամպար hampar, եանպար hanpar, 8c, 10c, 12c ‘ἄποθήκη horreum, repositorium, Amber, Ambra, անուշահոտ մի նիւթ’ Etym.= arab. pers. عنبر ’anbar. M. Iran. Amber, Gr., It. ambra odorosa or ambra grigia. «Ամպար. է նիւթ ինչ-որ, քաղցրահոտ, եւ կարծր որպէս գքար, ամպէր» (ԲՍՀ):

³⁷ Ամիրդովլաթ Ամասիացի, *Օգուր բժշկութեան*, խմբ. Մտ. Մալխասեանց, Երեւան, 1940, էջ 36:

³⁸ Նոյն:

Համառոտագրություններ

ԱԱԱԱ.- Ամասիացի Ամիրդովլաթ, *Անգիտաց Անպէտ կամ բառարան բժշկական նիւթոց*:

ԲՁ - Բժշկարան ձիոյ եւ առհասարակ գրաստանոյ (ԺԳ. դար):

ԲԱՀ - Բիւզանդացի, Բառագիրք ստորին հայերէնի ի մարենագրութեանց ԺԱ-ԺԷ դարուց:

ԶՊԲ - Ակինեան, «Զրոյց պղնձէ քաղաքի»:

ԻՀՄ - Կիլիկիեան, *Իսլամը հայ մարենագրութեան մէջ*:

ԽՆ - Խրապը Նուշիրուանի:

ՀԱԲ - Աճառեան, *Հայերէն արմատական բառարան, 4 հոր.*:

ՀԲԲ - Մալխասեանց, *Հայերէն բացարական բառարան*:

ՄՀԲ - Ղազարեան, Աւետիսեան, *Միջին հայերէնի բառարան*:

ՄՆ - Մկրտիչ Նաղաշ, *բանաստեղծութիւններ*:

ՆԲՀ - Աւետիքեան, Սիւրմէլեան, Աւգերեան, *Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի*:

ՆԲ - Նահապետ Քուչակ, *Հայրենի կարգա*:

ՊՖՄ. - *Պատմութիւն ֆարման մանկանէ*:

Norayr. *Dict. fr. arm.* - Նորայր Ն. Բիւզանդացի, Բառագիրք ի գաղղիերէն լեզուէ ի հայերէն, տպ. Ա. Յ. Պոյաճեան, Կոստանդնուպոլիս, 1884:

S. - Siedel E., Übersetzung von Mechitars des Meisterarztes aus Her (1181) „Trost bei Fieberten“ Nach dem Venediger Drucke vom Jahre 1832 zum ersten Male aus dem Mittelarmenischen übersetzt und erläutert von Dr. Med. Ernst, Pub., Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1908.

WMA - Karst J. (1940-1942?), „Wörterbuch des Mittelarmenischen (Handschrift), «Heritage of Josef Karst», pp. 249, 250, 251, 252, 253, 254, Yerevan Institute of Ancient Manuscripts, Matenadaran.

ARMENIAN-ARABIC LANGUAGE CONTACTS AND

ARMENIAN WORDS OF ARABIC ORIGIN

(Summary)

MOHAMMAD MALEKMOHAMMADI

m.malekmohammadi@fgn.ui.ac.ir

According to certain historians, Armenian-Arabic language contacts begun in 4th-3rd C., when Arab tribes settled in Mesopotamia and interacted with the Armenians of southern Armenia. Armenian-Arabic language and cultural contacts deepened over the centuries, especially during the Middle Ages, when the official language of Cilician Armenia became Middle Armenian.

The paper focuses on these interactions, highlights and discusses the early and late stages of Armenian-Arabic language contacts and the findings of the Armenian linguist Nerses Mkrtchyan concerning Arabic words in Middle Armenian. In this regard, using etymological approaches, the author reviews a number of words in Middle Armenian which have an Arabic origin.